

Prof. dr hab. Halina Taborska

*Polski Uniwersytet Na Obczyźnie w Londynie (PUNO),
Wielka Brytania*

Wartości duchowe współczesnej sztuki publicznej w otwartych przestrzeniach miejskich Europy (przykłady: Warszawa, Wiedeń, Berlin, Coventry)

Wprowadzenie

W otwartych przestrzeniach Europy wartości duchowe niejednokrotnie znajdują swój wyraz w monumentach o charakterze kommemoratywnym. Wiele z nich upamiętnia wydarzenia i ludzi, dla których wartości duchowe były najważniejsze i dla których gotowi byli poświęcić życie. Od chwili zakończenia II wojny światowej w miastach europejskich pojawiają się liczne dzieła sztuki publicznej związane z tym wydarzeniem, tworzą charakterystyczny komponent wizerunków miast, stając się z czasem ich szczególnieymi znakami (ang. *landmarks*).

Część I

Sztuka publiczna pojmowana jest w niniejszym tekście jako „sztuka wykonana dla przestrzeni publicznych i w nich funkcjonująca”:

Kształtują ją nie tylko intencje, wizja artystyczna, działania projektowe i warsztatowe jej twórców, ale także zalecenia fundatorów i patronów, kontekst urbanistyczny i potrzeby społeczne odbiorców. Ma [ona] zbiorowego adresata, o bardzo zróżnicowanym profilu intelektualnym i ekonomicznym, i wiążących się z tym niedookreślonych upodobaniach estetycznych¹.

Sztuka jest też nosicielem różnorodnych wartości, które w dziełach sztuki publicznej mogą być przedstawiane, alegoryzowane, symbolizowane, a także propagowane lub gloryfikowane. Przekazy treści i formy

---

¹ Taborska Halina, *Miejsce współczesnej sztuki publicznej – pojęcia i przykłady (The place of contemporary public art: ideas and examples)*, „Działania artystyczne w przestrzeni publicznej. Aspekty estetyczne i społeczne” (Artistic Activities in Public Space. The Aesthetic and Social Aspects), pod red. Karoliny Grabowicz, Gdańsk 2006, s. 75.

artystyczne kierowane są do szerokich rzesz odbiorców, a jednocześnie mają wywoływać jednostkowe doznania estetyczne. Zarówno przywoływane wartości duchowe, jak i przeżycia estetyczne konkretyzują się w bezpośrednim kontakcie odbiorcy z dziełem.

Na ziemiach polskich szczególne zagęszczenie dzieł związanych z II wojną światową – dedykowanych jej bojownikom i ofiarom cywilnym – charakterystyczne jest dla stolicy kraju – Warszawy². Pierwszy z dwóch prezentowanych tu monumentów o nazwie ***Polegli Niepokonani*** (Fot. 1) odsłonięty został 20 września 1973 r. Jego twórca Gustaw Zemła (ur. 1931), wieloletni profesor Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie, od kilkudziesięciu lat tworzy formy artystyczne, głównie przedstawieniowe, niejednokrotnie związane z dramatyczną historią najnowszej Polski. Wśród nich duży rezonans społeczny uzyskała monumentalna postać bojownika, zlokalizowana na obrzeżu Cmentarza Powstańców Warszawy w dzielnicy Wola. Spoczywa on na tumbie kryjącej 12 ton ludzkich prochów, „cywilnych mieszkańców stolicy oraz żołnierzy Armii Krajowej i

Fot. 1. Gustaw Zemła, *Polegli Niepokonani*

Foto: H. Taborska.

---

² Opis i analiza pomników warszawskich dedykowanych cywilnym ofiarom wojny, w: Taborska Halina, *Miasto, które nie zginęło Ludność cywilna Warszawy 1939–1945 i pomniki jej poświęcone*, Warszawa 2014. Tam też jest omówiony pomnik Gustawa Zemły.

innych formacji zbrojnych, poległych w walkach, zamordowanych w masowych egzekucjach i spalonych podczas 63 dni powstania warszawskiego” (informacja zapisana na tablicy przy pomniku).

Tumba pokryta jest kostką brukową pochodzącą częściowo ze zniszczonych ulic Woli. Wznoszą się na niej fragmenty rozbitej barykady z szarego granitu, a pomiędzy nimi spoczywa figura bojownika z brązu, pobawionego miecza, z rozoranym torsem i twarzą zwróconą ku niebu. Odczytywana jest najczęściej jako wizerunek umierającego powstańca warszawskiego – wedle samego twórcy tumba i pomnik „jako całość symbolizuje pełną poświęcenia walkę obronną ludności Warszawy”. Sama figura nie przynależy do określonego czasu historycznego, ma symboliczny, ponadczasowy wymiar, który nadaje jej „antyczna” szata, tarcza z brązu i dłón pozbawiona miecza, co świadczy o ludzkim heroizmie i zmaganiach, w których ginie ciało, ale duch pozostaje niepokonany.

Wkrótce po zakończeniu wojny polski poeta Antoni Słonimski tak pisał o bohaterach powstania w wierszu pt. *Mogiła Nieznanego Mieszkańca Warszawy* opublikowanym w 1945 r. w tomiku poezji *Wiek klęski*:

*Antyczni, nadzy i ogromni,
Zastygli w krzyk kamiennych warg,
Których na łukach tryumfalnych ark
Ustawią kiedyś w rząd potomni,
Bohaterowie wielkich dni,
Na tle chorągwi i barykad,
Antyczni, nadzy i ogromni,
O których co dzień komunikat
Podawał światu rapsod nowy,
O was historia nie zapomni
I narodowy rzuci pieśniarz
Ziarno męczeńskiej waszej krwi
I posiew cierpień
I uniesień
Na nowy Sierpień,
Nowy Wrzesień,
Na nowych dni sześćdziesiąt trzy³.*

---

³ Słonimski Antoni, *Wiek klęski. Wiersze z lat 1939–1945*, Warszawa 1945.

Wśród wartości, jakie przywołuje monument Zemły, znajdują się: wolność, patriotyzm, bohaterstwo, nieugiętość, poświęcenie, a w tle pozostaje wielka, polska obsesja, jaką jest martyrologia narodowa. Druga część wiersza Słonimskiego nie dotyczy bohaterskich bojowników, ale ludności cywilnej ginącej w egzekucjach ulicznych:

*Lecz któż na grobach będzie siadał
Tych, którzy trwożni i bezdomni
Padali mrowiem niezliczonym,
Któż się o milion ten upomni?
I jaki pieśniarz będzie składał
Słowa gorące i szalone
O tych, co w cieniu waszej glorii,
Bez narkotyku wielkich czynów
Konali w męce dla wawrzynów,
Co wasze skronie ozdobiły,
Rzucając pomiot ciał swych zgniłych
W dymiący, krwawy gnój historii?⁴*

Z myślą o tych „trwożnych i bezdomnych” powstał 40 lat po wojennej masakrze *Pomnik Ofiar Rzezi Woli* (Fot. 2), dedykowany 50 tysiącom mieszkańców dzielnicy robotniczej Wola, zamordowanym w pierwszej dekadzie powstania warszawskiego. Jego twórca Ryszard Stryjecki (ur. 1937), wspomagany w okresie dwuletniej pracy nad wykonaniem pomnika przez rzeźbiarza Mieczysława Syposza i architekta Olafa Chmielewskiego, tak pisał o swoim projekcie:

(...) Na lekko podniesionym terenie zaaranżowany fragment ocalałej z pożogi ściany budynku, na którym widnieją ślady pocisków karabinowych i działań wojennych. Takie ściany bywały typowym tłem, na którym rozgrywały się tragedie egzekucji ulicznych.

Widoczne w ścianie pomnika efekty strzelania, miejscami szczególnie intensywne, tworzą zarysy sylwetek w negatywie, co daje wyjątkową sposobność przywoływania w pamięci autentycznego dramatu, bez inscenizowania patetycznych gestów, czy uciekania się do niezrozumiałej, kontrowersyjnej symboliki. Multiplikacja tak zaaranżowanych śladów

---

⁴ Tamże.

Fot. 2. Ryszard Stryjecki, *Pomnik Ofiar Rzezi Woli*

Foto: H. Taborska.

egzekucji uzmysławia rozmiary tragedii i sprawia, że staje się on [pomnik] zauważalny i czytelny również dla przejeżdżających.

Typowy w architekturze cokół i gzyms użyty dwustronnie tworzy z profilu symbol krzyża, któremu destrukcja nadała cechy dramatyczne⁵.

O jakich wartościach jest tu mowa? Z perspektywy potomnych jest to ostateczna ofiara życia, śmierć poniesiona za Ojczyznę i wolność, oraz cierpienie, które poprzez włączenie elementów krzyża do samej struktury pomnika nawiązuje do największego poświęcenia i cierpienia Syna Bożego, co dla chrześcijan jest najwyższą wartością religijną łączącą się z obietnicą zmartwychwstania.

---

⁵ Założenia koncepcyjne projektu pomnika poświęconego pamięci ludności woli wymordowanej w czasie powstania 1944, <http://stryjecki.wordpress.com/pomnik-pomordowanych-na-woli/> [dostęp: 02.04.2014]. Wymiary ściany-pomnika: 800 × 400 × 125 cm.

Warto dodać, że zanim powstały pomniki dedykowane cywilnym mieszkańcom Warszawy, pamięć o tych, którzy ginęli w egzekucjach na jej ulicach w latach 1939–1944, została trwale wpisana w otwartą przestrzeń stolicy. Na ponad 200 betonowych tablicach, umieszczanych od 1948 r. na ścianach i murach miasta, ze znakiem Krzyża Walecznych w centrum, widnieje taki sam napis: MIEJSCE UŚWIĘCONE KRWIĄ POLAKÓW POLEGŁYCH ZA WOLNOŚĆ OJCZYZNY. Teksty tablic różnią się jedynie podaną liczbą rozstrzelanych anonimowych ofiar. Pomnik ten przypomina o cenie wolności, ofierze życia, także o tym, że krew przelana za wolność staje się wartością sakralną.

Część II

Do innej grupy należą monumenty, dla których punktem wyjścia i przedmiotem wizualizacji są antywartości. Za przykład może posłużyć berliński *Monument deportacji*, wzniesiony w 1988 r. z inicjatywy Senatu Berlina, upamiętniający Żydów z tego miasta wysyłanych na śmierć do niemieckich obozów na wschodnich ziemiach Europy. Monument usytuowany przy ulicy Levetzowstrasse, w miejscu, gdzie znajdowała się jedna z największych synagog Berlina, zniszczona podczas wojny, uformowany został z czterech elementów zaprojektowanych przez rzeźbiarza Petera Herbricha (Fot. 3) oraz architektów Jurgena Wenzela i Theseusa Bapperta⁶. Do ustawionego tuż przy ulicy wagonu towarowego sunie po pochylej rampie grupa ściśniętych, odrealnionych postaci, skrępowanych grubym, metalowym sznurem. Dołączają oni za chwilę do zbitej w bezkształtną, odczłowieczoną masę ludzi już uwięzionych w wagonie. Nad wagonem, rampą, postaciami uformowanymi z marmuru, żelaza i betonu unosi się metalowa ściana-tablica, mająca wysokość zniszczonej synagogi, z wyciętymi datami kolejnych deportacji i miejscowości, do których skierowane zostały transporty. Na ziemi, pomiędzy ścianą a rampą, jest umieszczona duża płyta z brązu zawierająca nazwy i znaki graficzne 36 zniszczonych berlińskich synagog⁷. Przywołane tu antywartości – to

---

⁶ Levetzowstraße Deportation Memorial, <http://www.memorialmuseums.org/eng/denkmaeler/view/1403/Mahnmal-Levetzowstra%C3%9Fe> [dostęp: 15.11.2016].

⁷ Przytoczony tu opis pomnika, włączony w szerszy kontekst sztuki upamiętniającej Berlina, znajduje się w: Taborska Halina, *Pamięć miast: publiczna sztuka upamiętniająca Berlina i Warszawy*, Londyn 1997, s. 7–11.

Fot. 3. Peter Herbrich, *Monument deportacji*

Foto: H. Taborska.

przemoc, poniżenie i odczłowieczenie Innego, w końcowym etapie – ludobójstwo. Intencją twórców monumentu było wzbudzenie u odbiorcy współczucia, empatii dla krzywdzonych oraz sprzeciwu wobec przemocy.

Do jeszcze innych wartości odwołuje się wiedeńska rzeźba pt. *Orfeusz zstępujący do Hadesu* stanowiąca jeden z czterech członów dzieła sztuki publicznej znanego pod nazwą **Monument przeciwko wojnie i faszyzmowi** (powstał w latach 1988–1991). Zaprojektowany przez austriackiego rzeźbiarza i malarza czeskiego pochodzenia, Alfreda Hrdlickę (1928–2009), *Monument* składa się z trzech kompozycji figuralnych i obelisku będącego jedyną, tradycyjną formą upamiętniającą w nowoczesnym i kontrowersyjnym monumencie. Dzieło jako całość dotyczy przyłączenia Austrii do Trzeciej Rzeszy, jej stosunku do ideologii nazistowskiej, w tym antysemityzmu. Upamiętnia on ofiary wojny, a jednocześnie celebryje, poprzez obelisk nazwany *Kamieniem Republiki*, „nowy początek”, kiedy to w 1945 r. Austria stała się ponownie suwerennym krajem, wtedy też została proklamowana jej nowa, demokratyczna konstytucja.

Czoło monumentu ustanowionego w śródmieściu Wiednia, na Placu Albertyny, stanowi granitowa *Brama przemocy* przywołująca tragiczny los i cierpienia więźniów obozów koncentracyjnych. Tuż przy niej umieszczona została rzeźba *Żyda, myjącego ulice Wiednia* obrazująca publiczne upokorzenie żydowskich mieszkańców stolicy Austrii. W głębi placu znajduje się *Kamień Republiki* i wspomniana już rzeźba Orfeusza, nawiązująca do jednego z najbardziej znanych mitów antycznej Grecji, mitu Eurydyki i Orfeusza, którego miłość, mocniejsza od śmierci, a także wierność i odwaga, powiodły do ostatniego kręgu antycznych piekieł w nadziei, niespełnionej w micie, odzyskania zmarłej, ukochanej kobiety. Należy tu dodać, że w miejscu, gdzie stoi *Orfeusz* Hrdlicki (Fot. 4), znajdowała się zabytkowa XIX-wieczna kamienica Philliphof, całkowicie zniszczona podczas nalotu aliantów w ostatnim roku wojny (12 marca 1945). Pod gruzami spoczęły zwłoki jej mieszkańców, którzy schronili się w piwnicach. Rzeźba Orfeusza upamiętniać ma również tych, którzy

Fot. 4. Alfred Hrdlicka, *Orfeusz schodzący do Hadesu*

Foto: H. Taborska.

zginęli w piekle bombardowań XX-wiecznej Europy. Monument wiedeński jako całość przywołuje całą gamę wartości, a postać młodzieńczego, atletycznego Orfeusza, wyłaniająca się z bloku białego marmuru, symbolizuje nieprzemijającą miłość, odwagę i determinację – wartości bezcenne wobec przeciwności losu.

Przykład ostatni pochodzi z angielskiego miasta Coventry, w którego centrum powstało trwałe miejsce pamięci dedykowane jego mieszkańcom zgładzonym podczas II wojny światowej⁸. Znajduje się ono na terenie zniszczonej średniowiecznej katedry pod wezwaniem św. Michała (Fot. 5), która spłonęła 14 listopada 1940 r. podczas dywanowego nalotu bombowców niemieckiej Luftwaffe na Coventry. Ruiny katedry złączone

Fot. 5. Ruiny Katedry św. Michała

Foto: H. Taborska.

---

⁸ Obszerny opis tego miejsca pamięci znajduje się w: Taborska Halina, *Sztuka w otwartej przestrzeni publicznej i upamiętnianie ofiar cywilnych Drugiej Wojny Światowej, Coventry 1940–2015*, „Zeszyty Naukowe PUNO”, Rocznik IV, 2016 [w druku].

Fot. 6. Alain John, *Statua Chrystusa*

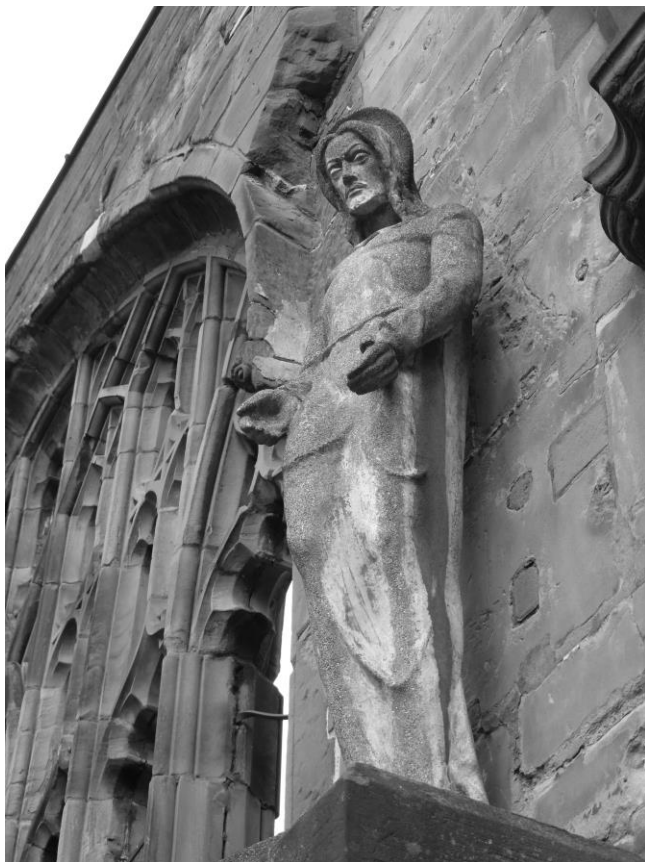

Foto: H. Taborska.

są z nową świątynią konsekrowaną w maju 1962 r., i współtworzą razem z nią:

miejsce duchowej wędrówki, która, zgodnie z intencją budowniczych i kapłanów, wiedzie „od Wielkiego Piątku do Wielkanocy, od śmierci do nowego życia, od rozdzierającego przypomnienia nieludzkości człowieka do strzelistej architektury, która unosi w górę serce”⁹.

---

⁹ Coventry Cathedral, „*The Provost’s Welcome*”, A Pitkin, Cathedral Guide, 1999, s. 2.

Fot. 7. Alain John, *Statua Chrystusa*, fragment

Foto: H. Taborska.

W otwartym ku niebu „atrium”, okolonym wypalonymi murami, znajduje się dziś szereg rzeźbiarskich i architektonicznych fragmentów ze starej świątyni, a także kamienny ołtarz z krzyżem uformowanym z dwóch zwęglonych katedralnych belek. Umieszczone zostały wśród nich cztery współczesne rzeźby, bardzo różne pod względem stylu i nastroju. Jako pierwsza przybyła tu w 1946 r. betonowa *Statua Chrystusa* (Fot. 6, 7) dedykowana tym wszystkim, którzy stracili życie podczas wojny. Wymodelował ją w glinie 18-letni uczeń Alain John, który pięć lat później, w wieku 23 lat zginął jako nawigator RAFu: ciężko ranny w czasie jednego z nocnych lotów nad Niemcami zmarł z powodu odniesionych ran 23 grudnia 1943 r.

Druga rzeźba, *Ecce Homo* (Fot. 8), dzieło Jakuba Epsteinia (1880–1959), uznawanego w Anglii za kontrowersyjnego artystę, wykute z jasnego marmuru Subiaco w latach 1934–1935, przybyło tu również po śmierci jego twórcy, w 1969 r. Figura umęczonego Chrystusa z rękoma skrępowanymi grubym sznurem, koroną cierniową wciśniętą w czoło, z zaciśniętymi w niemym cierpieniu ustami – pozbawiona fizycznego piękna, mówi o wielkim duchowym i fizycznym cierpieniu, o nieugiętości i o wielkości ofiary Boga.

Fot. 8. Joseph Epstein, *Ecce homo*

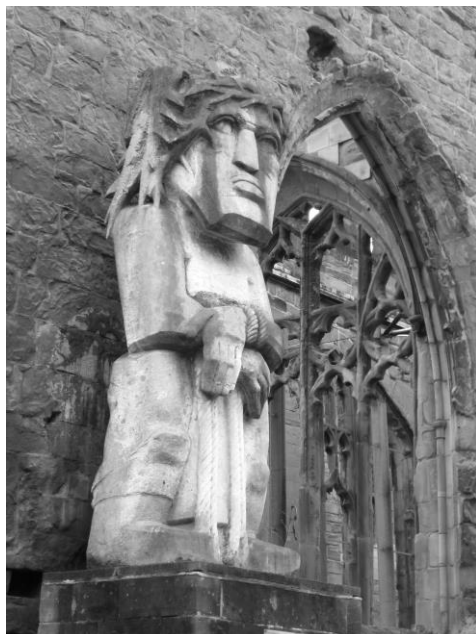

Foto: H. Taborska.

Odmierna pod względem stylistyki i przesłania jest dwufigurowa rzeźba pt. **Pojednanie** (1995), autorstwa 90-letniej artystki Josefiny de Vasconcellos (1904–2005), przedstawiająca klęczące naprzeciw siebie, połączone uściskiem, dwie postacie z brązu – mężczyznę i kobietę (Fot. 9). Dzieło tradycyjne, realistyczne w stylu, w zamyśle ma mówić o przebaczeniu i pojednaniu, autorka posłużyła się językiem plastycznym, zrozumiałym i łatwym do natychmiastowego odczytania¹⁰.

Ostatnim pomnikiem, który przybył do ruin katedry w 2012 r. był **Chór ocalałych** (Fot. 10), dar niemieckiej fundacji „Frauenkirche Dresden Foundation” z siedzibą w Dreźnie, mieście partnerskim Coventry. Pomnik dedykowany jest cywilom zabitym w bombardowaniach powietrznych, jego twórcą jest Helmut Heinze (ur. 1932), który

---

¹⁰ Rzeźba Josefiny de Vasconcellos powstała w 1977 r., restaurowana była w 1994 r., a rok później, w 50. rocznicę zakończenia II wojny światowej, jej odlew z brązu przybył do ruin Katedry.

Fot. 9. Josefina de Vasconcellos, *Pojednanie*

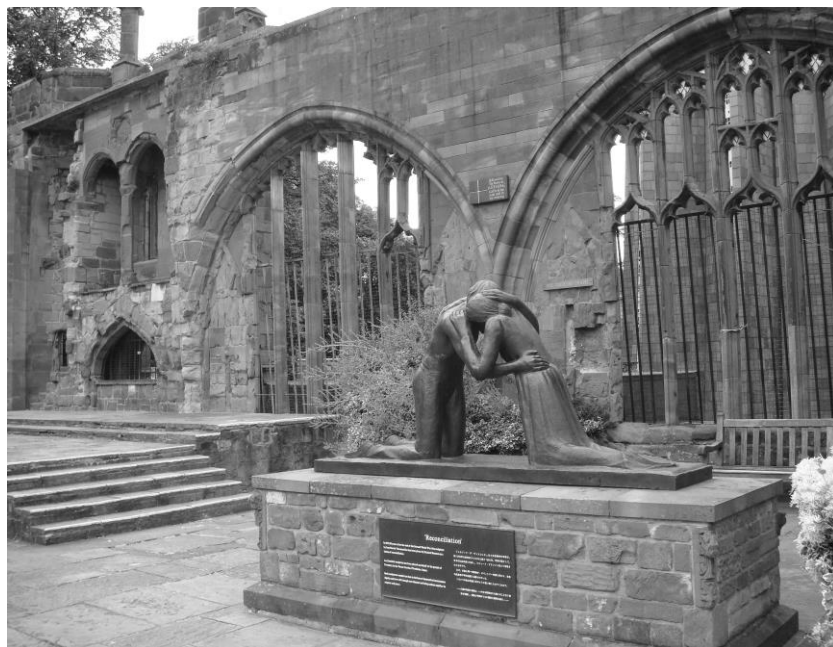

Foto: H. Taborska.

jako chłopiec przeżył alianckie bombardowania Drezna, a w latach późniejszych wiele swych prac poświęcił tematyce wojennej. Jego Chór, siedmiopostaciowa grupa zlewających się ze sobą i ustawionych na wysokim postumencie wydłużonych figur odlanych z brązu, unosi się ze wspólnej nasady w powietrze, a od szczytu punktowana jest na różnych wysokościach niemal identycznymi głowami, o wyrazistych, choć uproszczonych, rysach twarzy. Płynna faktura powierzchni rzeźby, porowata, pełna wgłębień i wgnieceń, jakby okaleczona w wysokich temperaturach, wywołać może uczucie niepokoju i odosobnienia ocaleńców od tych ludzi, którzy pożarów wojny nie doświadczyli¹¹.

---

¹¹ Taborska Halina, *Sztuka w otwartej przestrzeni publicznej i upamiętnianie ofiar cywilnych Drugiej Wojny Światowej, Coventry 1940–2015* [rękopis].

Fot. 10. Helmut Heinze, *Chór ocalałych*

Foto: H. Taborska.

Zakończenie

W otwartych przestrzeniach Europy wartości duchowe niejednokrotnie znajdują swój wyraz w monumentach o charakterze kommemoratywnym. Analiza wielu wspomnianych monumentów, upamiętniających określone wydarzenia i ludzi, pozwala znaleźć w nich pewne cechy wspólne, charakterystyczne dla kultury i sztuki europejskiej. Nierówne walory artystyczne dzieł, dramatyzm materialnych relikwów i wielość symbolicznych przekazów jednoczy wszechobecne w tym miejscu poczucie sacrum. Istotne jest to, że w przestrzeni otwartej miasta wykreowane zostało miejsce mogące generować przeżycia duchowe głęboko

związane z chrześcijaństwem i naukami Kościoła, ale także doznania nie związane z instytucjonalnymi prawdami wiary. Miejsca takie są szczególnie ważne w dobie wieloetnicznych społeczeństw i masowej turystyki. Wśród przywołanych tu za pośrednictwem sztuki kommemoratywnej wartości znajduje się ofiara – boska i ludzka, współczująca pamięć, miłosierdzie, przebaczenie, pojednanie, braterstwo.

Coventry jest przykładem tego, jak wokół kommemoratywnej sztuki publicznej tworzą się miejsca duchowe, miejsca kontemplacji i refleksji. Nie chodzi w nich o zbrodnię i karę, ale o wartości, bez których ludzkość nie może istnieć. Należą do nich: ludzka godność, wolność, braterstwo, solidarność, współczucie, miłość, wiara. Jest w naturze ludzkiej to, że zarówno jednostki, jak i narody, potrzebują wartości duchowych, aby żyć godnie, czy po prostu „po ludzku”, a gdy potrzeby materialnie i ich zaspakajanie biorą górę nad wartościami duchowymi, to świat nie idzie ku dobru.

Bibliografia

- 1) Coventry Cathedral, „*The Provost's Welcome*”, A Pitkin Cathedral Guide, Pitkin Unichrome Ltd, 1999.
- 2) *Działania artystyczne w przestrzeni publicznej. Aspekty estetyczne i społeczne. (Artistic Activities in Public Space. The Aesthetic and Social Aspects)*, pod red. Karoliny Grabowicz, Gdańsk 2006.
- 3) Taborska Halina, *Miasto, które nie zginęło. Ludność cywilna Warszawy 1939–1945 i pomniki jej poświęcone*, Warszawa 2014.
- 4) Taborska Halina, *Pamięć miast: publiczna sztuka upamiętniająca Berlina i Warszawy*, Londyn 1997.
- 5) Taborska Halina, *Sztuka w otwartej przestrzeni publicznej i upamiętnianie ofiar cywilnych Drugiej Wojny Światowej, Coventry 1940–2015*, „Zeszyty Naukowe PUNO”, Seria 3, nr 4, Londyn 2016 [w druku].

Spiritual values of contemporary public art in open urban spaces of Europe (examples: Warsaw, Vienna, Berlin, Coventry)

Summary

The paper defines the notion of public art, asserts that it can embody diverse spiritual values, and supports this claim with examples of commemorative works of art located in four European cities: Warsaw, Berlin, Vienna and Coventry. The author argues that works of public art in Europe which commemorate victims of the Second World War are among

the most potent vehicles for the representation and symbolisation of values such as: patriotism, freedom, sacrifice, heroism. As an example of this, the author presents a Warsaw monument, created by Gustaw Zemła, *Polegli Niepokonani / They fell Undefeated*, 1977. Values such as compassion, empathy, human rights are exemplified in Berlin's *Mahmmal Levetzowstraße / Deportation Monument*, 1988, designed by Peter Herbrich. Love, endurance, courage are symbolised by the sculpture *Orpheus betritt den Hades / Orpheus descending into Hades*, 1988, which forms part of the *Mahmmal gegen Krieg und Faschismus / Monument against War and Fascism* in Vienna, created by Alfred Hrdlicka. Compassion, reconciliation, forgiveness, brotherhood, faith are conveyed in the Coventry Cathedral Peace and Reconciliation Garden with sculptures by different artists: Alain John, *Statue of Christ*, 1946; Jacob Epstein, *Ecce Homo*, 1969; Josefina de Vasconcellos, *Reconciliation* 1995; Helmut Heinze, *Chor der Überlebenden / Choir of Survivors*, 2012.

In conclusion, the author notes that spiritual values are fundamental for individuals and nations, and, when these values are displaced by solely material needs, world affairs take a turn for the worse.

Keywords: spiritual values, contemporary public art, World War II, monuments, commemoration

Šiuolaikinio viešojo meno dvasinės vertybės Europos miestų atviroje erdvėje (pavyzdžiai: Varšuva, Berlinas, Viena ir Koventris)

Santrauka

Straipsnio pradžioje yra pateikta viešojo meno definicija ir teiginys, kad jis gali sužadinti įvairias dvasines vertybes. Tai iliustruoja atminties monumentai, esantys Europos miestuose: Varšuvoje, Berlyne, Vienoje ir Koventryje. Autorė teigia, kad viešojo meno kūriniai Europoje, įamžinantys Antrojo pasaulinio karo aukas, priklauso grupei stipriausių vizualinių kūrinių, žadinančių tokias vertybes, kaip patriotizmas, gyvybės aukojimas už tėvynę, laisvė, aukojimasis, heroizmas. Kaip pavyzdžiai yra nurodomi Varšuvos monumentai: Gustavo Zemlos „*Žuvę nenugalėti*“ (1977) ir Ryszardo Stryjeckio „*Paminklas Wolios aukų skerdynėms*“ (1984). Tokios vertybės, kaip gailėstingumas, empatija, žmogaus teisės yra siejamos su Berlyno „*Deportacijos monumentu*“ (1988), kurį suprojektavo Peteris Herbrichas. Meilę, drąsą ir tvermę simbolizuoja Alfredo Hrdlickos skulptūra „*Orfėjas einantis į Hadą*“, kuris yra „*Monumento prieš karą ir fašizmą*“ dalis. Koventrio miesto „*Taikos ir susitaikymo skvere*“ keturios stilistiškai skirtingos skulptūros simboliuoja tokias vertybes, kaip tikėjimas, užuojauta, susitaikymas, atleidimas, brolybė. Tai skulptūros: „*Kristaus Statula*“ (Alain John – 1946), „*Ecce Homo*“ (Jacob Epstein – 1969), „*Susitaikymas*“ (Josefina de Vasconcellos – 1995) ir „*Išgelbėtujų choras*“ (Helmut Heinze – 2012). Autorė teigia, kad dvasinės vertybės yra fundamentinės tiek atskiriems žmonėms, tiek tautoms. Todėl jeigu vietoj jų atsiranda vien materialios vertybės, tai rodo, kad pasaulis ritasi į blogąją pusę.

Raktažodžiai: dvasinės vertybės, šiuolaikinis viešasis menas, Antrasis pasaulinis karas, monumentai, įamžinimas

Wartości duchowe współczesnej sztuki publicznej w otwartych przestrzeniach miejskich Europy (przykłady: Warszawa, Wiedeń, Berlin, Coventry)

Streszczenie

Artykuł otwiera definicja sztuki publicznej oraz twierdzenie, że może ona przywoływać różnorodne wartości duchowe. Egzemplifikują to przykłady kommemoratywnych monumentów znajdujących się w czterech europejskich miastach: Warszawie, Berlinie, Wiedniu i Coventry. Autorka sugeruje, że dzieła sztuki publicznej w Europie upamiętniające ofiary drugiej wojny światowej, należą do najmocniejszych wizualnych nosicieli wartości, takich jak: patriotyzm, śmierć za ojczyznę, wolność, ofiarność, heroizm. Jako przykład podaje warszawski monument Gustawa Zemły *Polegli Niepokonani* (1977) oraz *Pomnik Ofiar Rzezi Woli* (1984) wykonany przez Ryszarda Stryckiego. Wartości takie jak współczucie, empatia, prawa człowieka przywoływane są w berlińskim *Monumencie deportacji* (1988) zaprojektowanym przez Petera Herbricha. Miłość, odwagę, wytrwałość symbolizuje rzeźba *Orfeusza schodzącego do Hadesu* autorstwa Alfreda Hrdlicki, stanowiąca część składową *Monumentu przeciwko wojnie i faszyzmowi*. W „Ogrodzie Pokoju i Pojednania” w Coventry cztery zróżnicowanych stylistycznie rzeźby przekazują wartości, takie jak wiara, współczucie, pojednanie, przebaczenie, braterstwo. Są to: Alaina Johna *Statua Chrystusa* (1946), Jacoba Epsteina *Ecce Homo* (1969) i chronologicznie późniejsze *Pojednanie* (1995) Josefiny de Vasconcellos oraz *Chór ocalałych* (2012) Helmuta Heinze. Autorka konkluduje, że wartości duchowe są fundamentalne w życiu jednostek i narodów, a gdy zastępują je wyłącznie materialne potrzeby, to świat nie idzie ku dobru.

Słowa kluczowe: Wartości duchowe, współczesna sztuka publiczna, druga wojna światowa, monumenty, upamiętnianie